

A VIDÉKISÉG TÜNETEI*

„A láthatatlan érdekszövetségek hálózatában
sohasem EGY „negatív jelenség”, sohasem EGY
kiskirály stb. az ellenfél, hanem a MECHÁ-
NIZMUS;
Ezért olyan Don Quijote-ian parányiak az
esélyeid.”

Bosnyák István

A Gyorsuló idő, a budapesti Magvető kiadó e rendkívül hasznos, érdekes és sokoldalú közművelődési sorozata keretében ez évben jelent meg Bánlaky Pál és Varga Csaba Azon túl ott a tág világ című kötete, mely két tanulmányt tartalmaz: a nekünk, jugoszláv olvasóknak is annyira aktuális A vidékiség tünetei című szociográfiai munkát, szerzője Bánlaky Pál, valamint Varga Csaba A most utópiája című tanulmányt, amely szorosán a magyarországi (illetve kelet-európai) társadalmi-politikai viszonyokhoz fűződik, de néhány általánosabb vonatkozása figyelemre méltó.

Videkiség — ez a melléknévből képzett főnév még Magyarországon sem vonult be a köznyelvbe (az Értelmező Kéziszótárban sem szerepel), nálunk méginkább magyarázatra szoruló fogalom. Vidéki — a jelző nem csak földrajzi különbségtételt jelöl, pejoratív értelmében is használjuk. Az ebből képzett gyűjtőfőnév is negatív jelenségek összességének jelölésére szolgál: „egy meghatározott minőségű élet- és gondolkodásmód, sajátos magatartás- (személyiség) modell.”² Talán a tágabb értelmében vett kispolgári-nyárspolgári szemléletmód alatt értett jelenségcsoport áll hozzá legközelebb.

Ha a fogalom még tisztázatlan is, a vidékiség egyes tüneteit mindenki ismeri és mindenki találkozott velük, a kisvárosiak pedig saját bőrükön is tapasztalhatták hatásait.

A vidékiség bacilusainak legkedvezőbb táptalaja a kisvárosi életmód (durva közelítéssel az ötvenezer lakosnál kevesebbet számláló városok tartoznak ebbe a kategóriába), de megélnék a nagyobb városok és falvak levegőjében is. A kisvárosokra viszont *tipikus*, hogy többé-kevésbé kitermelik ezeket a kórokozókat, melyek elsősorban az értelmiségi rétegben „pusztítanak”. (A szerző csak ezt a réteget vizsgálja.) Nehezen találjuk meg az ellenszerét, ha nem tanuljuk meg felismerni és nem vesszük bonckés alá tüneteit, ebben pedig kitűnő segítségünkre lehet Bánlaky Pál

* Bánlaky Pál és Varga Csaba: Azon túl ott a tág világ. Magvető Kiadó, Budapest, 1979

módszeres és szemléletes tanulmánya, mert tapasztalataink szerint Vajdaságban is szükség van e kór orvoslására.

Melyek azok a tényezők, amelyek a kisvárosokban oly kedvező feltételeket teremtenek a vidékiség kialakulásához? A szerző hármat említi:

— a munkahely-lehetőségek szűkösége, minek következtében a munkahelyválasztás kényszerpályán mozog;

— a kulturális intézmények, rendezvények gyér volta, illetve színvonala, mely a kulturális szokásokra hat;

— az értelmiség hierarchizált és viszonylag szűk köre, mely a társas kapcsolatok kialakulását tereli kényszerpályára.

A nagyvárosok anonimitást-biztosító, idegenség-érzést keltő, de nagyobb szabadságot nyújtó légköre helyett „... a kisvárosokban a különböző életszférákban kimutatható választékhány párosul egy nagyjából a város egészét átfogó, eléggé egységes és így jól áttekinthető és kezelhető viszonyrendszerrel”.

Miért éppen az értelmiségi az, melynek körében oly ragályos módon terjed ez a betegség?

„Az értelmiségi dolgozók egy részének tudata még mindig az elavult társadalmi viszonyok és az ezeknek megfelelő ideológiák felé tekint.” — szögezi le a JKSZ programja.³ S ez nem véletlen, hanem történelmi szükségyszerűség következménye, mivel — Bánlaky megállapítása szerint —: „... a felszabadulás után a más rétegekből az értelmiségbe kerülők számára az *értelmiségi* szerep egyik fontos — mert ismert —, hozzáférhető *mintája* a régi értelmiség kellett, hogy legyen.”

Megismerkedtünk a vidékiség objektív alapjával és fő hordozóival. Mely alapmotívumok nyitnak ajtót a vidékiségre jellemző magatartásmódnak?

A szerző két erős alapmotívumról szól:

— a minél konfliktusmentesebb, mondhatnánk, állóvíz-nyugodtságú és pocsolya-meleg élet iránti igény („nem kilógni a sorból se fölfelé, se lefelé”);

— az ismeretségek, barátságok célszerű (mert előnyös [kialakításának igénye] „Znate, kod nas u socijalizmu ne postoji protekcija, ali postoji VIP” — veza i poznanstvo —, jegyezte föl Bosnyák István egy hivatalnok aranyköpését).⁴

Ezek után áttérhetünk a vidékiség fő jellemzőinek áttekintésére:

— Bezártság, amiből kisserűség és konzervativizmus következik. — A vidékiség kórjával megfertőzött egyén nem veszi észre, hogy „azon túl ott a tág világ”, számára a helyi értékrendszer az egyedül létező. Bánlaky ezt a tényezőt „*a viszonyítási alap beszűkülésének*” nevezi.

— Lezárttság — „*a helyi hierarchia abszolutizálásának*” tényezője. — E szemlélet szerint a város vezető pozícióit betöltő funkcionáriusok teljhatalmúak, a lokálisnál magasabb fórum képzete valamiféle karkai misztikus ködbe veszik.

— Mindebből következik a vidékiség harmadik alapvető jellemzője,

„*a helyi értékrendhez igazodó életforma*”. Álljanak itt magyarázatul Hódi Sándor pszichológus szavai: „Gyermekeknek, felnőtteknek egyaránt szüksége van arra, hogy elfogadják, szeressék, értékeljék. Ez annyira alapvetően fontos szükségletünk, hogy megszerzése, megőrzése érdekében »engedményekre«, illetve »teljesítményekre« kényszerülünk. Az »engedmények« árán fogadjuk el, sajátítjuk el, építjük be személyiségünkbe környező világunk törvényeit szabályozó rendszereit, kultúráját, egyszerűen az élet tárgyiasult szellemi feltételrendszerét. »Teljesítményeinkkel« viszont termelési — társadalmi viszonyainkból adódó cselekvési-magatartási szükségleteknek igyekszünk eleget tenni. Amennyiben azonban alapvető emberi viszonyaink olyanok, hogy lényünk elfogadása érdekében fokozott »engedményekre« ill. fokozott »teljesítményekre« kényszerülünk, személyiségünk fejlődése nehezítetté, egyoldalúvá és önállótlanná válik. Magyarán, feláldozni kényszerülünk önmagunkat.”⁵

A tanulmány gerincét a felsorolt három tényező részletes elemzése képezi. Illusztrációképpen és kiindulópontul példákat hoz fel a szerző. Sőt, a gazdag példatár egyben dokumentáció is, mert, habár a történetek alanyai (természetesen) nincsenek megnevezve, az, amit elmondanak, nem szorul bizonyításra: a legtöbb olvasó saját tapasztalataiból meríthet analóg példákat. Nézzük tehát, milyen következtetésekre és eredményekre jutott a szerző a tényezők elemzése folyamán.

A viszonyítási alap beszűkülése

Akiben kialakul a vidékiségnak ez az eleme, nem lát (vagy nem akar látni) a város határánál messzebbre. Akarva-akaratlan figyelmen kívül hagyja, hogy a város mint mikrostruktúra a társadalom makrostruktúrájába ágyazott, annak része. Ebből következik, hogy az ilyen egyén „... *szellemi szintjében, gondolkodásmódjában azt és csak azt nyújtja, amit a város megkíván, értékrendjéül fenntartás nélkül elfogadja, amit a város értékel, tevékenységében pontosan igazodik ahhoz ami a városban szokásos...*”

Próbáljuk meg egy „hazai” példával világosabbá tenni a fentieket. N. Vajdaság egyik kisvárosában lapszerkesztő. Már-már az önfeláldozásig menő szorgalommal szervez a községben és azon túl élőújságokat, rendezvényeket, műsoros esteket. Az „arisztokratikus” művészet ellensége (joggal) — de ezzel az ideológiával alátámasztva műsorpolitikájában tobzódnak a minden igényességet nélkülöző műsorszámok. S miközben kiszolgálja a közönséget, észre sem veszi, hogy magáévá tette annak értékrendjét. Például, míg egyetemista korában sokat olvasott, maga is írt — ma már csak Szilvási Lajosnak az „életből vett” regényei érdeklik.

A viszonyítási alap beszűküléséből következik, hogy ami eltér az átlagostól, a megszokottól, eleve bukásra ítéltetik. Mert, „érték az, és csak az, amit a környezet (a város) értékel.”

„Münchhausen bárónak könnyebb volt magát önnön üstökénél fogva kihúzni az ingoványból, mint egy embernek, emberi közösségnek vagy társadalomnak kiszabadítania magát önnön fogalomrendszerének, önnön látás- és gondolkodásmódjának áttetsző, önmaga számára láthatatlan, de áttörhetetlenül erős üvegtetrecéből.” (Hankiss Elemér)⁶ Mennyivel erősebb és fontosabb az ilyen szemellenző egy olyan közösségben, mely egyenesen a számára kényelmesnek bizonyult gondolkodásmód konzerválására törekszik, mert sajátos életmódja fenntartásának és megőrzésének ez elengedhetetlen feltétele. A vidékiség értékrendszere tehát zárt, mozgáshiányos.

Még egy vajdasági példa: M. Budapesten diplomált, ambíciókkal telve rogtan munkához egy kisvárosi gimnáziumban mint magyar szakos tanár. Nem akarta tovább építeni az iskola megkövesedett, csak a tanítási órákra szorító, klasszikus tanár—diák viszonyát, tanulóival hetente többször is összejött a helyi kultúregyesületben (amely K., a másik magyar szakos tanár és a kultúregyesület vezetőjének *személyes* torzsalkodása miatt addig kihasználatlanul állt), beszélgettek, szórakoztak, költői estre készültek, színdarabot próbáltak. És — micsoda szentségtörés! — a fiatal tanár tegeződött a diákokkal. Vérszemet kapott a konkurrencia miatt különösen „veszélyeztetett” K., és mivel egyben az igazgatóhelyettesi posztot is ő töltötte be, írásbeli fegyelmi megrovót továbbított M.-nek. Ez, s más „akciók” (személyes ellenségeskedés, pletyka, kiközösítés, fenyegetések) arra vezettek, hogy M. hajszál híján elhagyta a gimnáziumot. Bizonyos okok miatt ma is ott tanít, de költői estek, összejövetelek már nincsenek. M. rákényszerült, hogy elfogadja a környezete diktálta tevékenységmódot. Mondhatnánk, a konfliktuskerülésnek fentebb már kiemelt motívuma készítette erre, viszont — nyomatékosan kiemelném Bánfalvy megjegyzését —: „... nem is olyan egyszerű »bátornak« lenni ott, ahol az ember környezete a maga kialakult érték — és tevékenységrendszerét olyan *agresszív-intoleráns* módon állítja az egyénnel szembe, ahogy az a vidékiség modelljét reprezentáló kisvárosokban történik. (...) Az agresszív intolerancia ... nem követel bizonyos magatartást, hanem *tilt* minden eltérőt ...”

A helyi hierarchia abszolutizálása

Arról van szó, hogy egyik oldalról az egyén úgy érzi, hogy teljesen kiszolgáltatott a vezető beosztásúaknak (nem ismer felsőbb fórumot, felülbiztosítást), a másik oldalról pedig a funkcionáriusok teljhatalmú kiskirálvoknak tartják magukat: portájukon.

Amit a „szkupstinában”, az „illetékes szervezetben” határoztak, az szent és sérthetetlen. „Ha ... a helyi hierarchiát egyetlen valóságosnak akarják látni akkor a külső relációkat nem valóságos, mitikus szférába kell emelni.” Ez áll fenn például, amikor ilyeneket hallunk a tanároktól:

tól: „Nem tehetek róla, ez van a tantervben, nem én csináltam, a TAR-TOMÁNY...” stb.

A helyi hierarchia abszolutizálásából ered a vidékiség bűvkörébe került egyének gyakori személyiségjegye: a szervilizmus, a szolgálalkúság.

„Emlékezetes marad az a tekintet és kézlegyintés is, mellyel... R., a községi pártvezetőség egyetlen laskói tagja lepisszentette az adóbehajtót... A községi pártvezetőség tagja — és egy közönséges, funkció nélküli tag; a szövetkezet, mint hallom, »erőskezü«, ellentmondást nem tűrő igazgatója [R.] — és egy adóbehajtó; mester és kisinas — adódik spontánul és ellenőrizetlenül a párhuzam.” (Bosnyák István)⁷ Íme, a szervilizmust termő talajminta. Nem az ember a fontos, hanem a funkció. Az igazgató nem a vitapartnerét pisszentette le, hanem az alattvalóját. S az „alattvaló” nem lázad, mert kényelmesebb megoldásokat is talál. Ezek, Bánlaky szerint:

— a *cinikus szervilizmus*, alapelve: hallgatni arany („Megmondánám én a magamét, de nem estem fejre. Talán magam alatt vágjam a fát?!”);

— a *meggyőződéses vagy ostoba szervilizmus*, „alapja az a meggyőződés, hogy aki »fönt« van, azért van »fönt«, mert nála bölcsebb és okosabb”.

A szolgálalkúságnak személyiségromboló ereje van. Válságba jut az ember becsvágya és önbecslése. „A büntetéstől féltő és jutalomban reménykedő embertípus etikája gyökerében idegen az emancipált embertől, aki úrrá válik az alárendeltség tényén és érzésén, s aki már nem ismer el fölébe rendelt, megfélemlítő vagy jutalmazó hatalmakat.” (Sinkó Ervin).⁸

A helyi értékrendhez igazodó életforma

Már az eddigiekben is szó volt arról, hogy a vidékiség modellje kitermel egy életformát-életstílust, amihez a minél konfliktusmentesebb élet igénye vagy a „mechanizmus” nyomása következtében alkalmazkodnak az egyének. De azt is mondhatnánk, a vidékiség modellje lepénzeli embereit: „Mert itt van A. (s a vele rokon szellemű ezeregy »A«), aki most, a fejemet tenném rá, miután olyan fiatalon »befutott«, rendületlenül meg van győződve, hogy ez a világ a lehető összes világok közül a legjobb, mert lehetővé tette, hogy »befusson«, ezentúl »jól« és »gondtalanul« éljen. A kispolgár számára a szabadság és az igazság diadala abban a pillanatban teljes, amikor a hatalmasok neki is helyet adnak a terített asztalnál — írta egy helyütt idős barátom, s azt hiszem, éppen ez jellemzi... nemzedékünk egy jelentős részét is, méghozzá nem csupán politikus-karrierista értelemben, hanem általában is.” (Bosnyák István)⁹

Bánlaky Pál ezen életforma két mozzanatát, a társas kapcsolatok

hierarchikus rendeződését és a kapcsolatok kiüresedését vizsgálja tüzetesebben.

A vidékiség modelljében a barátságok csak formálisak, céljuk a „VIP”, és a hierarchia ugyanazon lépcsőfokán való elhelyezkedésnek demonstrálása, biztosítása, konzerválása. Jellemző, hogy a baráti körök szűkek, zártak, szinte kasztszerűen csoportosulnak a tanárok, az orvosok különálló társaságokba. Ez szükségszerűen vezet a kapcsolatok kiüresedéséhez, felszínessé válásához. Megint csak Bosnyák István egy feljegyzésével illusztrálnám ezt: „O-ék beszéltek arról, hogy a helybeli tanítóság társas élete a minimumra csökkent, mióta elköltözött a faluból az a »jópofa M.«, aki olyan ügyesen össze tudta tartani a kollégákat; szinte minden másnap, harmadnap volt valahol — néha virradatig is eltartó, annyira vidám — házibuli, halpaprikással, vagy anélkül, de mindig murisan: a fejtetőn állástól a gatyatáncig a legkülönfélébb stószok biztosították a jó hangulatot . . .”¹⁰

A vidékiség modellje nem egyszeri és nem szórványos, mint ahogy a mottóban is kiemeltük, nem egy „negatív jelenségről” van szó, hanem egy mechanizmusról; nem titulálhatjuk egyértelműen kispolgárinak N.-t, nem jellemezhetjük gyáva emberként M.-et, mert nem csak bennük van a hiba: az a baj, hogy a modell rendületlenül funkcionál, mert folytonosan újratermelődik. A vidékiségnek ugyanis félelmetes asszimiláló ereje van.

Az egyén szocializációja bonyolult folyamat, Kovács Teréz írja a munkásfiatalok beilleszkedési folyamatáról: „A munkatársaknak nem csak egymáshoz kell alkalmazkodniuk, hanem a mindenki számára érvényes szabályokhoz és előírásokhoz is, amelyek a termelési eszközök használatán túlmenően egyrészt az üzem és a szélesebb közösség elvárásainak leginkább megfelelő életmód kialakítását követelik meg a dolgozóktól, másrészt meg épp ezáltal kihatnak a dolgozók egész időbeosztására: szabad idejükre, kötelezettségeikre, sőt személyi és élettani szükségleteik kielégítésére is. Ez az egyesítő tendencia együtt jár a munkás egyéni hajlamainak, személyiségjegyeinek bizonyos mérvű lefaragásával. Az egyéniség korlátozása a kezdőket, tehát a fiatal munkásokat sokkal erősebben érinti, de függ az egyén személyiségtípusától, alkalmazkodóképességétől, műveltségi szintjétől is. Ugyanakkor a környezet, elsősorban az idősebb szaktársak megértése, belátása és műveltségi szintje is kihat a kezdő egyéniségének átformálására.”¹¹ A pályakezdő fiatalok életében fontos, egyéniségük további alakulása szempontjából döntő fordulat az új közösségbe való beilleszkedés mikéntje. Mi történik, amikor „a szélesebb közösség elvárásainak leginkább megfelelő életmód” és „a szaktársak megértése, belátása és műveltségi szintje” a vidékiség tüneteinek megfelelő? A fiatal vagy különccé válik (és vállalja az ezzel járó anyagi és szellemi hátrányokat), vagy beolvad környezetébe, személyiségét torzulni hagyja, s ezzel újratermeli a mechanizmust. Aki kompromisszumot köt, megint csak ingoványos talajra lép; „Állandóan mérlegelni a

még szabad és már nem szabad határmezsgyéjén mozogva; szükségesnek ítélte, és így vállalt, de mégiscsak *hazugságok* hálójában élni: lehetetlen így tisztán megőrizni az értékeket.” A különcködés, habár amorálisnak tetszik, nem okvetlenül az: „Született különckők nincsenek, potenciálisan eredetileg mindenki közösségi ember, s a »különcköket« olyan környezet szüli, melyben embernek, azaz igényesnek maradni, meg nem békélni a sárral csak a »különckség« révén, ti. egy kényszerű száműzetés minden keservét vállalva lehetséges.”¹²

Ember legyen a talpán, aki a vidékiség mechanizmusának „ördögi körében” megőrzi személyisége identitását, szellemi horizontjának távlatait, nem hagyja elbizonytalanodni értékrendjét.

Vajdaságban kb. kilenc kisváros van. Jugoszláviában ötvenkilenc. S habár a vidékiség tünetei együtt, rendszerré szerződve csak a kisvárosokban lelhetőek meg, egyes jelenségei nagyvárosokban és falvakban is előfordulnak. „Ez a magatartásmód lényegi tartalmaiban idegen a szocializmustól, a társadalmi fejlődés törvényszerű útjához képest deviáns. De létezik, nem csekély hatással, emberek sorsát befolyásolón, *újratermelésre képesen* — ezért igazán veszélyes.”

Jegyzetek

- ¹ Bosnyák István: Laskói esték (vallomások). Forum, Újvidék, 1968. 92. p.
- ² Bánlaky Pál: A vidékiség tünetei. In: Bánlaky Pál—Varga Csaba: Azon túl ott a tág világ. Magvető, Budapest, 1979.
A következő, számjeggyel nem jelölt idézetek e könyvből valók.
- ³ A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, Forum, Újvidék, 1977. 144. p.
- ⁴ Id. mű 68. p.
- ⁵ Hódi Sándor: Létélmény és valóság: Fórum, Újvidék, 1978. 72. p.
- ⁶ Hankiss Elemér: Érték és társadalom. Magvető, Bp., 1977. 33. p.
- ⁷ Id. mű, 68. p.
- ⁸ Idézi Bosnyák István, id. mű, 103. p.
- ⁹ Id. mű, 68.
- ¹⁰ Id. mű, 69.
- ¹¹ Kovács Teréz: A vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai felmérése. 5., Új Symposium, 1978/11. 438. p.
- ¹² Id. mű, 137. p.